

УДК 343.91-054.6

А. В. Калініна, аспірантка сектору дослідження проблем запобігання злочинності Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України, м. Харків

РІВЕНЬ І ДИНАМІКА ЯК ЕЛЕМЕНТИ КРИМІНОЛОГІЧНОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ ЗЛОЧИННОСТІ ІНОЗЕМЦІВ ТА ОСІБ БЕЗ ГРОМАДЯНСТВА

У статті розглянуто кілька наукових підходів до обсягу поняття «кримінологічна характеристика злочинів». Проаналізовано такі елементи кримінологічної характеристики злочинності іноземців та осіб без громадянства, як рівень і динаміка.

Ключові слова: іноземець, особа без громадянства, кримінологічна характеристика злочинів, рівень злочинності, динаміка злочинності.

Постановка проблеми. Імміграція як прояв світових глобальних тенденцій є важливою складовою не тільки демографічної ситуації, а й соціального життя будь-якої країни. У наш час процеси глобалізації мають як позитивний вплив на розвиток суспільства, так і негативний: вони внесли свої зміни до стану злочинності майже всіх держав світу, не тільки «створивши» транснаціональну злочинність, а й змінивши склад злочинців держав за такою соціально-демографічною ознакою, як громадянство.

За попередніми даними Державної служби статистики України, протягом 2012 р. кількість прибулих до України становила 76 361 особу (приріст населення за рахунок зовнішньої міграції склав 61 844 особи), що майже вдвічі більше, ніж у 2011 р. (усього за 2011 р. було зареєстровано 31 684 іммігранти). З таким значним збільшенням кількості іноземців в Україні актуальним є дослідження їх протиправної, і зокрема злочинної, поведінки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. За часів незалежної України у кримінологічній науці майже не здійснювалося цілеспрямованих комплексних досліджень злочинності іноземців та осіб без

громадянства. Єдиною ґрунтовною роботою, яку було присвячено злочинності мігрантів, стала дисертація А. П. Мозоль на тему «Кримінологічні проблеми нелегальної міграції в Україні» (2002 р.). Також окремі питання цієї проблеми частково висвітлювались у роботах О. М. Джужи, О. Ф. Долженкова, Д. С. Мельника, Й. П. Осецького, Ю. О. Стрелковської, В. І. Шакуна, В. В. Шаповалова та ін. Значних здобутків у розробці зазначеної проблеми досягли російські кримінологи. За останні роки дослідженню злочинності іноземців та осіб без громадянства в РФ було присвячено праці В. М. Баликова, К. І. Богомолової, О. А. Василькіна, П. М. Кобеця, Н. Д. Нечевіної, І. В. Плясової, С. О. Харитонова та ін. Але ці дослідження відображають специфіку законодавства і практики саме РФ. Проте в Україні криміногенна обстановка має власні особливості.

Метою статті є висвітлення й аналіз таких складових кримінологічної характеристики злочинності іноземців та осіб без громадянства в Україні, як рівень та динаміка за останні 5 років (2008–2012 рр.), оскільки саме в цей період значно збільшилися як кількість іммігрантів в Україні, так і показники злочинності цієї категорії осіб.

Виклад основного матеріалу дослідження. Вивчення злочинності в цілому та окремих її проявів зокрема у кримінології починається з кримінологічної характеристики злочинів. Але обсяг цього поняття, яке є одним із ключових у кримінологічній науці, залишається дискусійним ще з радянських часів, так як дослідники пропонують різні варіанти його тлумачення – від розширеного до звуженого.

Найширшим за змістом є підхід, запропонований свого часу В. Б. Ястребовим, який охоплює поняттям «кримінологічна характеристика злочинів» таку систему ознак: 1) просторово-часові параметри (місце в загальній сукупності злочинів, зв'язки з іншими їх видами, основні тенденції розвитку тощо); 2) особливості, що мають значення для розуміння детермінант злочинних проявів (властивості, що передбачають відповідні особливості тих, хто вчинює злочини, криміногенні ситуації, характер взаємодії особистості та ситуації, обставин, які сприяють вчиненню злочинів); 3) особливості, що мають значення для організації запобіжної ді-

ральності. Також автор указує, що зміст кримінологічної характеристики може бути визначено і в ширшому обсязі, але таке розширення може призвести до втрати чіткості досліджуваного поняття¹.

Зовсім іншу точку зору пропонує В. М. Бурлаков, який намагається наблизити кримінологічну характеристику злочину до схеми характеристики злочину в кримінальному праві (до структури елементів складу злочину), ігноруючи при цьому аналіз статистичних показників, які ні за яких умов не можуть впливати на вирішення питань кваліфікації злочину і призначення покарання. Інформація, зібрана за такою схемою, здебільшого набуває значення обставин, які необхідно доказувати при провадженні за кримінальною справою. Отже, запропонована схема складається з таких елементів: 1) особа злочинця; 2) причини та умови вчинення конкретного злочину; 3) заходи індивідуального запобігання злочину².

У свою чергу, В. Є. Емінов відносить до показників кримінологічної характеристики зовсім інші параметри: а) стан виду (групи) злочинів – суспільну небезпечність, обсяг, питому вагу цієї групи злочинів у масі всієї злочинності, інтенсивність, структуру, латентність, територіальний поділ; б) тенденції даного виду (групи) злочинів – динаміку, прогноз; в) характеристику наслідків злочинів цього виду (кількість потерпілих, розмір матеріальних і види моральних збитків)³.

Також необхідно зазначити, що в кримінології сформувалася і така точка зору на поняття кримінологічної характеристики злочинів, за якої обсяг цього поняття охоплює тільки відомості про рівень, коефіцієнти, структуру та динаміку злочинів, описання особи тих, хто їх вчиняє, мотиви та цілі їх злочинної поведінки⁴,

¹ Ястребов В. Б. К вопросу о понятии криминологической характеристики преступлений / В. Б. Ястребов // Вопр. борьбы с преступностью. – М. : Юрид. лит., 1982. – Вып. 37. – С. 16.

² Бурлаков В. Н. Криминологическая характеристика преступления / В. Н. Бурлаков // Рос. ежегодник уголов. права. – 2006. – № 1. – С. 198.

³ Криминология : учеб. пособие / под общ. ред. В. Е. Эминова. – М. : ИНФРА-М – НОРМА, 1997. – С. 34.

⁴ Див.: Криминологія: Особлива частина : навч. посіб. / за ред. І. М. Даньшина. – Х. : Право, 1999. – С. 8–9; Криминологія : підручник / за заг. ред. О. М. Джужі. – К. : Юрінком Інтер, 2002. – С. 401; Головкін Б. М. Криминологічні проблеми

тобто нові відомості про справжній стан явища, повні та точні знання про нього для ефективної і науково обґрунтованої боротьби з конкретними злочинами¹.

Убачається, що так зване звужене розуміння вказаного поняття є більш точним. На думку М. Г. Колодяжного, яка цілком відповідає і нашій позиції, обсяг поняття «кримінологічна характеристика злочинності (злочинів)» повинен охоплювати сукупність значущих статистично-динамічних кількісних показників (рівень, динаміка, коефіцієнти, латентність), характерологічні якісні показники (структура за певними усталеними ознаками, «географія», ціна), а також відомості про особу злочинця за деякими визначеними рисами. Щодо причин та умов злочинів, а також заходів, які стосуються їх запобігання, то ці проблеми є самостійними і виходять за межі поняття «кримінологічна характеристика»².

Невід'ємним етапом у створенні кримінологічної характеристики будь-якого виду злочинних проявів є аналіз кількісно-якісних показників, або статистичний аналіз його стану³, оскільки пізнання якісних та кількісних характеристик злочинності, з'ясування їх сутності, закономірностей зміни є важливим компонентом вивчення злочинності як соціального явища, що необхідно для планування та управління боротьбою з нею на наукових засадах. У злочинності виявляються суттєві риси окремих злочинів. Випадкові ж ознаки, що мають значення для конкретних злочинів, втрачають своє значення, «розмиваються» на рівні загальної злочинності⁴.

умисних вбивств і тяжких тілесних ушкоджень, що вчиняються у сімейно-побутовій сфері / Б. М. Головкін. – Х. : Нове слово, 2004. – С. 11; Кальман А. Г. Понятийный аппарат современной криминологии (терминологический словарь) / А. Г. Кальман, И. А. Христинич ; под ред. В. В. Голины. – Харьков : Гимназия, 2005. – С. 95.

¹ Василевич В. Поняття кримінологічної характеристики насильницьких злочинів / В. Василевич // Право України. – 1997. – № 12. – С. 83.

² Колодяжний М. Г. Насильницькі вимагання майна в Україні: кримінологічна характеристика, детермінація та запобігання : монографія / М. Г. Колодяжний ; за ред. В. В. Голини. – Х. : Кроссруд, 2010. – С. 35.

³ Батиргарєєва В. С. Рецидивна злочинність в Україні: соціально-правові та кримінологічні проблеми : монографія / В. С. Батиргарєєва. – Х. : Право, 2009. – С. 155.

⁴ Див.: Курс советской криминологии: Предмет. Методология. Преступность и её причины. Преступник / под ред. В. Н. Кудрявцева, И. И. Карпеца, Б. В. Ко-

Зміст категорії «якість» у кримінологічному значенні, по-перше, включає видове різноманіття злочинних проявів у певному просторово-часовому вимірі, по-друге, відбиває в цілому системність явища злочинності разом із характеристикою її структури, різних частин, процесів сталості або, навпаки, мінливості, зв'язків між окремими видами злочинних проявів тощо.

Водночас категорія «кількість» у кримінологічному значенні – це зовнішня просторово-часова властивість злочинності, що характеризує величину злочинності у просторі в той чи інший проміжок часу, її розвиток у часі з огляду на темпи росту й приросту та ін.¹

До основних кількісних показників кримінологи відносять, як правило, рівень (або стан) злочинності (абсолютний показник) та коефіцієнти злочинності (відносні показники)². Рівень злочинності традиційно визначається як кількість злочинів, зареєстрованих на певній території за певний час, і кількість виявлених осіб, які вчинили злочини на певній території за певний час³.

Основним джерелом інформації для визначення рівня злочинності іноземців та осіб без громадянства слугують статистичні звіти Міністерства внутрішніх справ України та Державної судової адміністрації України. Так, за офіційними статистичними даними МВС України, кількість злочинів загальнокримінальної спрямованості, вчинених іноземними громадянами, у 2008 р. становила 2 788 діянь, у 2009 – 2 998, у 2010 – 3 524, у 2011 – 3 778, у 2012 (по 20 листопада 2012 р.) – 3 369 діянь (після на-

---

робейникова. – М. : Юрид. лит., 1985. – С. 152; Правовая статистика : учебник / И. П. Игошин, Н. Н. Кондрашков, С. С. Остроумов, Е. А. Павловский и др. ; под ред. З. Г. Яковлева. – М. : Юрид. лит., 1986. – С. 5–6.

¹ Батиргареева В. С. Рецидивна злочинність в Україні: соціально-правові та кримінологічні проблеми : монографія / В. С. Батиргареева. – Х. : Право, 2009. – С. 156.

² Див.: Даньшин И. Н. Преступность: понятие и общая характеристика, причины и условия : учеб. пособие / И. Н. Даньшин. – Киев : УМК ВО, 1988. – С. 19; Александров Ю. В. Кримінологія : курс лекцій / Ю. В. Александров, А. П. Гель, Г. С. Семаков. – К. : МАУП, 2002. – С. 52–53; Антонян Ю. М. Кримінологія. Избранные лекции / Ю. М. Антонян. – М. : Логос, 2004. – С. 56–57.

³ Александров Ю. В. Кримінологія : курс лекцій / Ю. В. Александров, А. П. Гель, Г. С. Семаков. – К. : МАУП, 2002. – С. 52.

буття чинності новим Кримінальним процесуальним кодексом України 2012 р. відбулися зміни у статистичному обліку МВС України), що в середньому складає 0,7 % від загальної кількості зареєстрованих злочинів¹. Щодо статистики злочинів, учинених особами без громадянства, то необхідно зазначити, що окремо ці діяння не обліковуються, вони охоплюються статистичними показниками злочинності іноземців.

Статистичні звіти МВС України також містять інформацію щодо кількості іноземців та осіб без громадянства, які вчинили злочин на території України протягом зазначеного періоду: у 2008 р. цей показник складав 1 722 особи, у 2009 – 1 727, у 2010 – 2 134, у 2011 – 2 651, у 2012 (по 20 листопада 2012 р.) – 2 298 осіб². Але у звітах МВС України мова йде лише про «осіб, які вчинили злочини», а не про злочинців у повному обсязі цього поняття, оскільки особа вважається невинною, доки її вину не буде доведено в законному порядку і встановлено обвинувальним вироком суду. З цього приводу цікавою є думка О. М. Литвака, який зазначив, що статистично підозрювані та обвинувачені можуть лише умовно вважатися такими, що вчинили злочини, оскільки йдеться про кримінологічний аналіз злочинності, а вона складається з двох компонентів – злочинів та людей, що їх вчинили. Розслідування кримінальних проваджень та судовий процес тривають іноді роками. Багато з тих, хто винен, не потрапляють до суду з різних причин. Тому кількість засуджених протягом року не повністю відбиває людську сторону злочинності саме цього року³. Для підтвердження наведеної тези розглянемо у табл. 1 дані статистичних звітів Державної судової адміністрації України за аналогічний період щодо кількості засуджених громадян інших держав та осіб без громадянства (до речі, у звітах ДСА України ці категорії осіб розрізняються):

¹ Див.: Статистика МВС. Стан та структура злочинності в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://mvs.gov.ua>. – Заголовок з екрана.

² Там само.

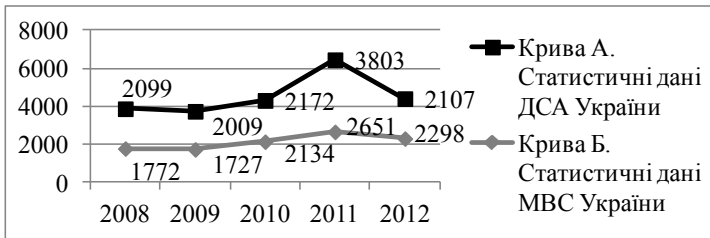
³ Литвак О. М. Держава і злочинність : монографія / О. М. Литвак. – К. : Атіка, 2004. – С. 41.

Таблиця 1

Кількість засуджених громадян інших держав та осіб без громадянства за 2008–2012 рр.¹

Рік	Громадяни інших держав	Особи без громадянства	Усього
2008	1 681	418	2 099
2009	1 631	378	2 009
2010	1 741	431	2 172
2011	1 500	2 303	3 803
2012	1 667	440	2 107

Отже, показники МВС України та ДСА України значно відрізняються, незважаючи навіть на те, що статистичний звіт МВС України закінчується 9 місяцями 2012 р. Для кращого наочного порівняння цих даних звернемося до рисунка:

Кількість іноземців та осіб без громадянства, які вчинили злочин (за статистичними даними МВС України) та яких було засуджено (за статистичними даними ДСА України) у 2008–2012 рр.

Таким чином, проаналізувавши дані, наведені на рисунку, можна зробити висновок, що хоча статистичні звіти МВС України та ДСА України відрізняються за своїми кількісними показниками, загалом із 2008 по 2011 р. кількість осіб, які мають громадянство іншої держави або є особами без громадянства, мала тенденцію до

¹ Надано за даними Державної судової адміністрації України. Форма 7.

збільшення (лише з невеликим зменшенням у 2009 р.). У 2012 р. спостерігається деякий спад цього показника, що можна пояснити відсутністю статистичних відомостей за повний календарний рік у 2012 р. у зв'язку зі зміною форм статистичної звітності, латентністю злочинів, учинених іноземцями та особами без громадянства, їх високою мобільністю на території України тощо.

У середньому на іноземців та осіб без громадянства за ці роки в загальній кількості виявлених осіб, за статистичними даними МВС України, припадає 1 %¹.

Важливою складовою кримінологічної характеристики злочинності є її динаміка – рух злочинності в часі, яка є кількісно-якісним показником². Отже, проаналізуємо динаміку кількості зареєстрованих злочинів і кількості осіб, учинених іноземцями та особами без громадянства, за 2008 р. – 9 місяців 2012 р. (табл. 2):

Таблиця 2

Динаміка кількісних показників злочинності іноземців та осіб без громадянства за 2008 р. – 9 міс. 2012 р.³

Рік	Динаміка кількості злочинів в Україні	Динаміка кількості злочинів, учинених іноземцями та особами без громадянства	Динаміка кількості осіб, які вчинили злочин в Україні	Динаміка кількості іноземців та осіб без громадянства, які вчинили злочин в Україні
2008	–	–	–	–
2009	13,1 %	3,8 %	2,1 %	0,3 %
2010	15,2 %	17,5 %	6,7 %	23,6 %
2011	12,3 %	7,2 %	–0,4 %	24,2 %
2012	–6,6 %	–5,1 %	–6,9 %	–6,6 %

¹ Див.: Статистика МВС. Стан та структура злочинності в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://mvs.gov.ua>. – Заголовок з екрана.

² Антонян Ю. М. Кримінологія. Избранные лекции / Ю. М. Антонян. – М. : Логос, 2004. – С. 56.

³ У табл. 2 використано дані МВС України, які обчислені ланцюговим способом (див.: Статистика МВС. Стан та структура злочинності в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://mvs.gov.ua>. – Заголовок з екрана).

Таким чином, із даних, наведених у табл. 2, до 2011 р. чітко простежується поступове збільшення показників злочинності іноземців та осіб без громадянства на фоні зростання злочинності в Україні взагалі. Факт зниження таких показників у 2012 р. можна цілком пояснити більш коротким звітним періодом через зміни у статистичній звітності МВС України. Адже імміграційні потоки до України, як уже зазначалося вище, з кожним роком все посилюються, і новоприбулі «українці» нерідко приїздять далеко не із законними цілями, підриваючи таким чином основи національної безпеки держави. Яскравим прикладом злочинної імміграції є гучна справа за обвинуваченням А. Дікаєва, який разом із групою співучасників нелегально прибув до України з Російської Федерації для вбивства замовленої особи. Цей випадок сколихнув у свій час ЗМІ не лише Одеської області (на території якої він частково здійснював свою злочинну діяльність), а й усієї України¹. І хоча подібні гучні випадки всебічно не характеризують злочинність іноземців в Україні, проте вони викликають певне занепокоєння.

У наш час і в Західній Європі, і в РФ вже неодноразово висловлювалася думка щодо загрози міграції національній безпеці держави. Це твердження в повній мірі відноситься й до України, оскільки динаміка злочинності іноземців та осіб без громадянства має тенденції до подальшого зростання, а міжнародні міграційні процеси зупинити неможливо.

Важливим елементом кримінологічної характеристики злочинності іноземців та осіб без громадянства є її структура (якісний показник), якій і буде присвячено наступні статті автора.

---

¹ Архів Приморського районного суду м. Одеси за 2012 рік; В Одессе банда Дикаева планировала убийство «вора в законе» [Електронний ресурс]. – 06.10.2011. – Режим доступу: <http://www.bagnet.org/news/investigations/161233>. – Загл. с екрана; Новые подробности кровавого штурма банды Дикаева в Одессе: киллеры ехали за миллионом долларов [Електронний ресурс]. – 3 января 2013. – Режим доступу: <http://www.segodnya.ua/regions/odessa/Novye-podrobnosti-krovavogo-shturma-bandy-Dikaeva.-v-Odesse-killery-ehali-za-millionom-dollarov.html>. – Загл. с екрана.

В статье рассмотрено несколько научных подходов к понятию «криминологическая характеристика преступлений». Проанализированы такие элементы криминологической характеристики преступности иностранцев и лиц без гражданства, как уровень и динамика.

The article is dedicated to different scientific viewpoints on «criminological characteristic of crime» concept and immigrant and noncitizen crime rates.

*Рекомендовано до опублікування на засіданні сектору дослідження проблем запобігання злочинності НДІ ВПЗ імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України (протокол № 11 від 11 вересня 2013 р.).
Рецензент – доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент НАПрН України **В. В. Голіна**.*